Filosofia ca discursivitate

Raluca STANCIU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Științe Socio Umane
"Lucian Blaga" University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: ralucasoare2003@yahoo.co.uk

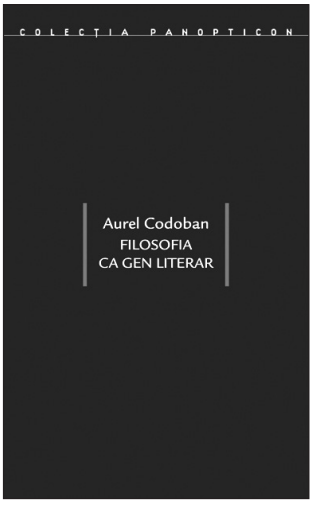
Philosophy as Discoursiveness

The philosophical discourse sets into motion, in a manifested or concealed way, the intention to organize not facts, but significances that engage an experience. In essence it is about a one-time containment of a relative decision on reality, resulting from putting in perspective of a fact, inside a provisionary or finite totality, illusional or authentic, but lived as such by a conscience.

In order to assess the status of philosophical practices, we must take into consideration their objectivable dimensions, looking for the traces of operations that assure their construction in the order of discourse. By its calling, philosophy tends to master over and to explain the conditions of its own representation. It rejects therefore any attempt that, from a position exterior to itself, might claim the objectivation of its rules of installment and functioning.

Keywords: discourse, philosophy, knowledge, representation, meaning, reality, truth, time, text, enunciation, concept.

Spațiul discursivității este unul heteroclit și supus metamorfozelor prin care se probează diverse corespondențe între axa ființei (om) și cea a existentului (gegonos). Problema filosofiei ca gen de discurs, pune între paranteze milenarul principiu al filosofiei – fie el implicit sau explicit – ca zonă 0 a cunoașterii sau ca gândire pură și tainică, care se agață de un suport material, doar din considerente legate de necesitatea sau oportunitatea divulgării unor idei. Această perspectivă poate fi ușor declinată prin diverse metode specifice concepțiilor teoretice asumate. Totuși, observă A. Codoban „în ocurența contemporană a filosofiei ca discurs, care se ivește odată cu noua temă a limbii, a comunicării și semnificării, apare și ceva în plus. Discursul este acum figura filosofică oglindită în propria sa tematizare. Iar aprofundarea actuală a imaginii filosofiei ca discurs este aprofundarea ei ca practică semnificantă."[1] Din punctul de vedere al semnificației, această problemă dobândește un profil precis, întrucât decizia referitoare la forma discursivă

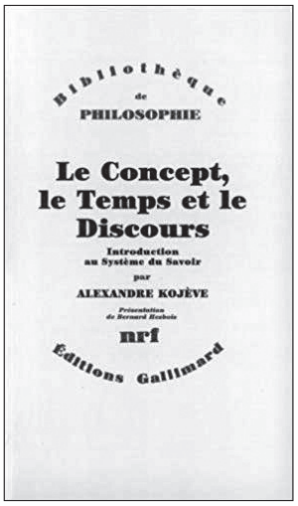

asumată, nu e extrinsecă substanței conceptuale care se dorește exprimată; scriitura filosofică, au afirmat Rorty și Derrida, nu e simpla reprezentare a unui gând pur care există în și pentru sine, ci contribuie

la producerea universului semantic, prin care se lămurește și se desfășoară speculația filosofică. Astfel, perspectiva semiotică îndreptată asupra discursului filosofic, nu poate fi o anchetă externă; ea trebuie să fie o investigație discursivă ce pornește în căutarea unui „gând *al* textului" și nu unui „gând *din* text".[2]

Discursivitatea filosofică ca metodă și formă a cunoașterii, desfășoară un efort, care este în esență, dar și în practică, unul gnoseologic. În acest sens ea practică o instantanee dezvăluire a straturilor gândirii, a multiplicității și diversității fenomenelor, a miriadei de perspective metodologice și puncte de vedere, instrumentând prin mijlocirea conceptelor o structură din care ideile se autopropulsează pe o traiectorie secvențială ce conduce finalmente la ceea ce grecii au încapsulat în termenul *epokhé,* în sensul unui dialog de mijloc, unde idei revendicate, converg și se prabușesc, într-o contradicție aparentă sau neîndoielnică. Conștiința, ca element ontologic și rațiunea, ca element gnoseologic, interacționează cu realitatea, dezvoltând, expandând, încorporând și devorând obiectul lor de studiu într-un cerc continuu observat-observator. Sub acțiunea de apropiere a alterității, de îmblânzire a faptului brut și de limitarea a entropiei, realitatea pare a se adapta, ajusta și „răspunde" conștiinței și esenței epistemei – în sensul conferit noțiunii de către M. Foucault.[3] Realitatea pare astfel a se retrage, făcând loc discursului filosofic. Discursul filosofic redă ceea ce se află dincolo de granițele reprezentării verbale, dar, simetric, atrage după sine ideea că realitatea însăși poate fi parte a unui mai vast și mai cuprinzător univers lingvistic. Astfel, traiectoria semnificației funcționează în ambele direcții, alternativ, putând să contopească semn și înțeles, să le scindeze sau, în mod total și iremediabil, să se prăbușească în sine.

De la Kant, filosofia – care nu mai e definite prin subiectul său, ci prin modalitate, deci ca *metodă* – e un discurs care vorbește atât despre esența lucrurilor cât și despre sensul discursurilor la care se raportează aceasta, fapt ce devine posibil doar printr-un „terț"[4], care nu este nici esență, nici sens pur, ci unitate singulară a acestor două. Dacă istoria filosofiei începe prin identificarea conceptului cu Eternitatea – conform tezei parmenidiene, în opinia lui Kojève[5], ea se definește odată cu teza hegeliană, prin care conceptul e identificat cu Timpul – dar nu cu un timp cosmic, indefinit sau cu timpul ciclic al vieții, ci cu Timpul ca Istorie – un timp înscris în om și care nu poate fi conceput în afara acestui statut. Istoria filosofiei apare astfel ca o reducție progresivă a transcendenței Conceptului. Această reducție clatină echilibrul intern al conceptului – care este în egală măsură sens și esență, determinând la nivelul discursului filosofic, primordialitatea sensului și secundaritatea esenței. Astfel, conceptul devine procesul istoric al transformării universului obiectelor, în universal discursul . „Luând cunoștință de sine (prin

discurs), filosofia trebuie în cele din urmă să afirme că, Conceptul nu este altceva decât Timp și că Timpul nu e altceva decât Concept. Filosofia nu poate demonta adevărul acestei duble identificări fără a se demonta ea însăși, ca Adevăr Discursiv."[6]

La Kojève[7], discursul filosofic se desfășoară într-o triplicitate structurală: ca discurs fenomenologic – care descrie lumea ca durată percepută, ca discurs ontologic - care dă seama de realitatea obiectivă a fenomenelor și ca discurs energologic – care indică ceea ce trebuie să fie realitatea obiectivă pentru ca obiectul discursului să poată în același timp *să fie* ceea ce spunem că este și *să apară* așa cum spunem că este. Pentru Kojève, discursul filosofic se dezvoltă ca explicitare a sensului unui concept, care reprezintă elementul constitutiv al desfășurării discursive. Întrucât „gradul de explicitare a sensului unei noțiuni poate crește la infinit"[8], această desfășurare reprezintă un „maximum absolut al explicitării" sau un „optimum filosofic" care este atins prin închiderea parcursului circular, adică prin revenirea la punctul de plecare (la noțiunea în cauză), astfel încât rezultatul sau concluzia coincide cu originea sau cu premisa."[9] Ca elemente constitutive ale discursului filosofic, conceptele nu sunt date ca puncte de plecare fixe, invariabile și desăvârșite: ele îți afirmă sinele, se reactivează sau se redimensionează prin însăși practica discursivă și astfel, ele nu sunt elemente, ci evenimente ale gândirii. Discursul filosofic este prin urmare, constructivist-instaurator[10] și are, în această calitate, două aspecte complementare, dar cu naturi diferite, afirmă Deleuze și Guattari.[11] Un prim aspect îl constituie crearea de concepte care ipostaziază mișcarea infinită a gândirii, iar al doilea, planul trasat, mediul sau orizontul care înglobează această mișcare. Autorii reliefează caracterul paradoxal al celui de-al doilea aspect, care nu poate apărea ca unitar decât prin particularizările generate de specificul mișcării gândirii. Așadar, „planul este obiectul unei specificații infinite, ceea ce-l determină să nu pară a fi Unul-Tot, decât în fiecare caz particularizat prin alegerea mișcării."[12]

Pornind de la premisa că filosofia este enunțare în numele adevărului, cu condiția admiterii acestuia doar ca adevăr discursiv, Kojève conchide că adevărul discursiv pe care îl caută filosofia, nu e nici mai mult nici mai puțin decât punerea în relație a Timpului și a Conceptului. „Filosofia nu e altceva decât introducerea progresivă a Conceptului în Timp."[13] Întrucât cunoașterea ca Logos (adică discursivă prin definiție), care întemeiază sau construiește un sistem filosofic, nu este altceva decât o întâlnire a Conceptului cu Timpul, iar istoria filosofiei este istoria penetrării progresive a noțiunii de Timp în cea de Concept, se poate afirma că, „filosofia în ansamblul său se prezintă ca o introducere a Conceptului în Timp, care introduce Timpul în Concept."[14]

Dacă procesul prin care se instituie enunțarea filosofică refuză orice asociere între operațiile prin care discursul își dezvoltă conținutul și operațiile prin care se instituie cadrul pe care îl presupune și totodată îl structurează discursul, putem considera discursul filosofic ca *discurs constituant* – în termenii lui Maingueneau - „discurs care se fondează fără a fi fondat de nicio altă instanță, în afară de el însuși."[15] Acest demers impune conceptualizarea discursivității filosofice ca instituție discursivă ceea ce trimite la înțelegerea discursului filosofic ca eveniment de enunțare. Reflecția asupra discursului filosofic ca discurs constituant se desfășoară cu necesitate, pe două dimensiuni inseparabile: dimensiunea acțiunii prin care discursul își construiește propria emergență în câmpul interdiscursiv și dimensiunea procesului prin care elementele discursului se compun, formând o totalitate textuală corespunzătoare unei coerențe și coeziuni discursive. Însă, discursul filosofic nu poate fi înțeles ca un conținut ce permite exprimarea, într-o manieră mai mult sau mai puțin deturnată, a ideologiilor și mentalităților și, pentru că nu putem disocia universul lucrurilor și acțiunilor *mute* de universul reprezentărilor lor, vom putea afirma că filosofia însăși constituie o activitate de generare a propriei prezențe în lume și nu un mediator între o stare de fapt și reprezentarea sa. „Prin discurs, filosofia generează prezența sa în lume, instituirea sa, condițiile enunțării textului filosofic fiind indefectibil înnodate în sensul său."[16]

Deducem de aici că enunțul filosofic se constituie sub semnul imposibilității izolării față de cadrul istoric și cu atât mai mult față de câmpul filosofic – cu normele și reprezentările asociate statutului său. Este vorba, în esență, despre o raportare ce se desfășoară pe grila problematicului, cu variate și uneori confuze nuanțe, ce acoperă întregul spectru, de la acceptare, la contestare. În mod paradoxal, ambele extreme ale problematizării tind către zero sau către nonproblematizare: extrema acceptării poate fi judecată drept incluziune absolută a cadrului, iar extrema contestării, ca imposibilitate a incluziunii cadrului în discursul filosofic. Dar, așa cum am arătat anterior, discursul în genere nu este și nu poate fi nici copie (dublură) a cadrului, nici absență a acestuia, fapt ce-i oferă o localizare paradoxală și chiar parazitară, pe care Maingueneau o numește *„paratopie"*. Cu alte cuvinte, discursul filosofic are un statut de avatar, manifestarea sa fiind un permanent parcurs al poziționării și stabilizării, o permanentă negociere între cadru și non-cadru.

În analiza pe care o face discursului, Marc Angenot[17] formulează două axiome pe care le consideră aplicabile discursului entimematic al cunoașterii, discurs prin care se pune în relație un fenomen, cu un ansamblu conceptual care îl integrează si care compune o structură de suprafață ce poate apărea drept incompletă, lacunară, dar care se supune unei coerențe discursive de profunzime. O primă axiomă trimite la necesitatea unui principiu regulator – pe care Angenot îl numește „loc" (*topoi*, la Aristotel) - din care derivă cu necesitate această punere în relație. În fapt, acest principiu regulator determină producția discursivă, depășind însă câmpul de pertinență al discursului. Cea de-a doua axiomă afirmă caracterul teleologic al discursului cunoașterii, ce decurge din funcționalitatea indiscutabilă a acestuia și din orientarea sa către o finalitate cognitivă. Aceste axiome pot fi aplicate oricărui discurs al cunoașterii care, în mod necesar, „integrează locurile în construcția discursivă, închizând întregul univers discursiv, în discursul însuși." Astfel, discursul cunoașterii (în care Angenot integrează discursul filosofic și pe cel științific) „desfășoară la suprafață structurile sale de profunzime, distribuindu-se într-o vastă tautologie, căreia nu i se mai poate adăuga nimic care să nu fie deja conținut în mod implicit."[18]

Pentru filosofie, valoarea supremă e în mod esențial discursivă, având ca rezultat dezvoltarea discursului în sistem de cunoaștere. Dogmatismul unui sistem filosofic nu e altceva decât transformarea primelor principii în evidențe discursive, adică în concepte. Prin definiție, filosofia este o căutare a înțelepciunii discursive, neavând un grad zero (o sumă de sensuri originare care

redau realitatea într-un chip cât mai puțin alterat de imixtiunea retoricii) la care se raportează, altul în afara aceluia pe care îl propune și îl promovează ea însăși. În cazul discursului filosofic, această relație specială dintre gradul zero și abatere, nu admite intermediari. Discursul filosofic își este propriul sau grad zero – adică sensul și semnificația conceptelor încep cu el, mai bine zis, cu definițiile conceptelor de bază ale temei, pe care discursul filosofic le pune în circulație. Cu alte cuvinte, filosofia există ca filosofie, prin limbaj, există deci, ca discurs filosofic, ca *re-dare* a faptelor spre uzul conștiinței și rațiunii. Rămâne deschisă și oarecum neliniștitoare problematica bricolajului și a inflației de limbaj filosofic, semnalată de Hottois, care așază filosofia (în special pe cea contemporană) sub semnul unei „metamorfoze profunde care o conduce către hermeneutica universală – către poezie, literatură, scriitură sau textualism, fapt ce determină filosofia să susțină că „răspunsul simbolic rămâne singurul răspuns posibil și legitim, din punct de vedere uman."[19]

Prin manifestarea autonomiei față de obiect, discursul filosofic își afirmă unicitatea în detrimentul univocității, sfidând orice limită interpretativă. Actul receptării devine astfel echivalentul unui act creator de noi sensuri și semnificații, iar unicitatea acestuia constituie însuși mobilul interpretării.

Note:

1. Aurel Codoban, *Filosofia ca gen literal*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1992.
2. Gianfranco Marrone, "Come si diventa filosofi", apparso su *Forme e linguaggi della filosofia. Scritti in onore di Filippo Costa,* Palermo, Dipartimento di storia e critica dei saperi, 1999, p.3.
3. La Foucault, noțiunea de „epistemă" sau „câmp epistemologic" trimite la un „a priori istoric" care fundează cunoașterea și discursul cunoașterii sau la condițiile care fac posibilă formarea unor teorii și dezbateri, prin mijlocirea unei practici specifice de lectură. Michel Foucault, *Les Mots et les Choses*, Paris, Gallimard, 1966, p.13.
4. Bernard Hesbois, *„Présentation", Le discours philosophique*, în Alexandre Kojève, *Le concept, le temps et le discours. Introduction au système du savoir*, Paris, Gallimard, 1990, p.10.
5. *Ibidem*, p.11.
6. Alexandre Kojève, *op. cit.*, p.300.
7. Bernard Hesbois, „Présentation", *Le ‹Système du savoir›*, *op. cit.*, p.13.
8. Alexandre Kojève, *op. cit.*, p.46.
9. *Ibidem*, p.46.
10. Etienne Souriau în lucrarea *L'instauration philosophique*, Paris, Alcan, 1939, subliniază faptul că toate acțiunile umane, fără deosebire, creează o justă situație de instaurare; astfel, Souriau caută să reabiliteze rațiunea, ca instrument al unei cunoașteri ontice, realizând o trecere problematică dinspre gnoseologie spre ontologie.
11. Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Ce este filosofia*, Târgoviște, Editura Pandora, 1999, p.36.
12. *Ibidem*, p.40.
13. Alexandre Kojève, *op. cit.*, p.61.
14. *Ibidem*, p.80.
15. Dominique Maingueneau, *L'énonciation philosophique comme institution discursive, Langages*, vol.29, nº 119, Paris, Larousse, 1995, p.14.
16. *Ibidem*, p.16.
17. Marc Angenot, *La parole pamphlétaire. Contribution à la typologie des discours modernes*, Paris, Payot, 1982.
18. *Ibidem*, p.32.
19. Gilbert Hottois, Maurice Weyembergh, *Richard Rorty ambiguïtés et limites du postmodernisme*, Paris, Librairie Philosophique J Vrin, 1994, p.174.

Bibliography:

Angenot, Marc, *La parole pamphlétaire. Contribution à la typologie des discours modernes*, Paris, Payot, 1982.

Codoban, Aurel, *Filosofia ca gen literal*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1992.

Deleuze, Gilles, Guattari, Félix, *Ce este filosofia*, Târgoviște, Editura Pandora, 1999.

Foucault, Michel, *Les Mots et les Choses*, Paris, Gallimard, 1966.

Hottois, Gilbert, Weyembergh, Maurice, *Richard Rorty ambiguïtés et limites du postmodernisme*, Paris, Librairie Philosophique J Vrin, 1994.

Kojève, Alexandre, *Le concept, le temps et le discours. Introduction au système du savoir*, Paris, Gallimard, 1990.

Maingueneau, Dominique, *L'énonciation philosophique comme institution discursive*, Langages, vol.29, nº 119, Paris, Larousse, 1995.

Marrone, Gianfranco, *"Come si diventa filosofi"*, apparso su *Forme e linguaggi della filosofia. Scritti in onore di Filippo Costa,* Palermo, Dipartimento di storia e critica dei saperi, 1999.

Souriau, Etienne, *L'instauration philosophique*, Paris, Alcan, 1939.